

KS. JERZY STEFAŃSKI

Prymat historyczności czytań hagiograficznych w księdze *Liturgii godzin*. Kwestie redakcyjne

Za nową redakcją czytań hagiograficznych (zwanymi także historycznymi) nowej posoborowej księgi *Brewiarza rzymskiego* w łonie *Consilium*¹ była odpowiedzialna Grupa studyjna nr 6 (*Coetus a studiis* nr 6 *De lectionibus historicis*)², jedna z jedenastu grup, którym powierzono prace nad kształtem nowej księgi *Brewiarza rzymskiego*. Początek prac Grupy studyjnej nr 6 przypada na połowę kwietnia 1964 roku³. Relator wspomnianej grupy B. D. Gaiffier SJ, bollandysta belgijski, przedstawił wtedy na drugim posiedzeniu sesji plenarnej członków *Consilium* (17–20 kwietnia 1964) pierwszą nieco ogólnikową, ale merytoryczną prezentację problemów związanych z czytaniem określonymi jako historyczne. Powyższą sesję bezpośrednio (16 kwietnia) poprzedziły obrady relatorów oraz wybranych konsultorów związanych nie tylko z reformą księgi *Brewiarza rzymskiego*⁴. Na tymże posiedzeniu sprawy

---

¹ Powstanie, organizację i bilans prac tego organu odpowiedzialnego za redakcję posoborowych ksiąg liturgicznych opisuje J. Stefański, *Rola Consilium w posoborowej reformie liturgicznej*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 23 (1985) z. 2, s. 291–310.

² Relatorem tejże grupy został mianowany B. De Gaiffier SJ. Był on znanym bollandystą doskonale przygotowanym do realizacji zadań związanych z czytaniem hagiograficznymi (*nota bene* na początku 1967 roku jego funkcję przejął A. Amore OFM). W skład grupy wchodziło: A. Amore OFM, B. Cignitti, J. Lucchesi, J. Pascher, R. Volpini. Początkowo sekretarzem grupy był A. Amore, później B. Cignitti. Skład osobowy grupy *Consilium* podaje *Elenchus membrorum – consultorum – consiliariorum Coetuum a studiis*, In Civitate Vaticana 1967. Skład osobowy grupy nr 6 podano na s. 45.

³ Informuje o tym A. Bugnini, *La riforma liturgica (1948–1975)*, Roma 1983, s. 534.

⁴ Program i przebieg II sesji plenarnej członków *Consilium* syntetycznie omawia P. Marini, *Il primo periodo di attività* (marzo–giugno 1964), „*Ephemerides liturgicae*” 107

odnoszące się do nowej redakcji księgi *Brewiarza rzymskiego* prezentował A. G. Martimort kierujący całością prac związanych z odnową księgi *Brewiarza rzymskiego*. Odnośnie do interesującej nas tutaj materii przypomniał on, że w kwestii kalendarza i miejsca świętych w tymże kalendarzu konieczne są niektóre „wstępne” ustalenia, na przykład:

– zgodnie z normami konst. *Sacrosanctum Concilium* nr 108 oraz 111, zachowując uprzywilejowaną rolę dla Świąt Pańskich, należy wybrać wspomnienia świętych o powszechnym znaczeniu⁵;

– dla uroczystości ku czci znacznych świętych (w dotychczasowym *Brewiarzu rzymskim* określanych jako *primae et secundae classis*) należy opracować własne pełne teksty *officium*;

– dla pozostałych świętych Kościoła powszechnego wymienionych w danym dniu w kalendarzu generalnym można zaproponować wybrane własne elementy *officium* (np. życiorys, hymn, antyfony, orację, itd.), a może wystarczy jedynie własna oracja w formularzu mszalnym,

– poza opisami męczeństwa i żywotami świętych należy w duchu konst. *Sacrosanctum Concilium* nr 92c poddać rewizji historycznej także inne teksty z *officium* ku czci świętych, np. antyfony, responsoria, orację itp.

Po raz pierwszy z kwestią czytań historycznych członkowie sesji plenarnej *Consilium* zapoznali się w dniu 18 kwietnia 1964 roku⁶. Wystąpienie relatora B. De Gaiffiera SJ miało charakter obszernego wykładu zapoznającego obecnych z nieco nawarstwioną już i skomplikowaną materią czytań historycznych obecnych w dotychczasowym *Brewiarzu rzymskim* oraz koniecznością szukania rozwiązań w powyższym przedmiocie. Relator przypomniał najpierw, że do kompetencji grupy studyjnej nie należy ani nowa redakcja kalendarza zawierającego katalog świę-

---

(1993), s. 421. Pierwsze szczegółowe propozycje prac oczekujących na wstępne opracowanie w materii hagiograficznej przedstawił A. G. Martimort – zob. *Schemata n. 5. De Breviario 1* [16 IV 1964], *Quaestiones de Officio Divino Consilio proponendae a Mons. Martimort*, s. 3.

⁵ Warto tu przypomnieć, że Grupa studyjna nr 6 przez cały okres swej działalności była „skazana” na ścisłą współpracę z Grupą studyjną nr 1 *De Calendario* (relator P. Jounel). Od ustaleń tejże bowiem Grupy odnośnie do kategorii obchodów liturgicznych danego świętego (czyli od przyznania obchodów w wymiarze uroczystości, święta, wspomnienia obowiązkowego czy dowolnego) zależało jednostkowe opracowanie czytania historycznego ku czci danej osoby umieszczonej w kalendarzu generalnym.

⁶ Poniżej streszczone wystąpienie B. De Gaiffiera SJ zawarte jest w *Schemata n. 28. De Breviario 9* [10 IX 1964]: *De lectionibus historicis deque textibus historicis*, s. 1–9.

tych czczonych w Kościele powszechnym, ani też określenie przyszłej struktury godziny czytań, z dwoma, trzema lub większą ilością czytań, poprzedzonych dobraną ilością psalmów (czy nokturnów). Ustalenia w powyższych sprawach, które z pewnością muszą w najbliższej przyszłości nastąpić, warunkują jednakże dalszy ciąg procedowania. W punkcie wyjściowym dalszych prac obowiązują natomiast dwie normy: *festi sanctorum reducenta sunt* oraz *lectiones de sanctis fidei historicae reddantur*⁷.

W swej prezentacji problemów odnoszących się do czytań historycznych, B. de Gaiffier zwrócił uwagę na kilka „delikatnych kwestii” (*quelques points délicats*).

Święta apostołów. Niektóre z czytań odmawianych w te liturgiczne dni zawierają treści legendarne, czerpane z niezbyt przekonywującej tradycji. Jeśli dany apostoł nie pozostawił po sobie żadnego pisma, należy poszukać homilii ojca Kościoła, który pisał o danym apostołe lub w ogóle o charyzmacie apostołów.

Święta osób szczególnie czczonych w Kościele powszechnym. Ich czytania historyczne wymagają często rzetelnego przepracowania. Aby nie pozostawać na poziomie abstrakcji, relator omówił ten problem na przykładzie święta św. Cecylii (22 listopada). Jej aktami męczeńskimi szczególnie intensywnie zajmował się wybitny bollandysta H. Delehaye⁸. Doszedł on do przekonania, że w całej hagiografii rzymskiej nie istnieje bardziej skomplikowany problem, aniżeli życiorys św. Cecylii, zaś jej opis męczeństwa z okresu starożytnego jest *composition purement artificielle* i jest przedsięwzięciem inspirowanym pobożnością, a nie historią. Należy zatem skrupulatnie przeegzaminować w sensie naukowym wszystkie *Passiones* oraz *Legendae sanctorum*, na których oparte są czytania historyczne dotychczasowego *Brewiarza rzymskiego*. Starożytny Rzym (do VIII wieku) był ostrożny w przyjmowaniu do liturgii tekstów nie w pełni wiarygodnych, jednakże wpływy pozarzymskich środowisk i zwyczajów liturgicznych (zwłaszcza pochodzących z terenów galijskich) stopniowo

⁷ Por. konst. *Sacrosanctum Concilium* nr 92c.

⁸ Ze względu na fakt, że kult św. Cecylii jest z jednej strony szeroko znany i praktykowany, a z drugiej strony w sensie historycznym mocno skomplikowany, B. de Gaiffier zaznacza, że w swych twierdzeniach opiera się źródłowych opracowaniach H. Delehaye'a: *Les Passions des Martyrs et les genres litteraires*, Bruxelles 1921; *Etudes sur le Legendier Romain*, Bruxelles 1936.

pozostawiały swoje ślady na liturgii rzymskiej, w tym także na czytaniach historycznych *Brewiarza rzymskiego*. Późniejsze okresy historyczne (np. renesans) nie wykazywały koniecznej wrażliwości *stricte* naukowej w omawianej tutaj materii. Przeważało przekonanie⁹, że w modlitwie najważniejszy jest duch pobożności. Z powyższych ogólnikowych z natury rzeczy rozważań wynikają dwie konkluzje:

- należy przywrócić *officium* (z jego lekturami historycznymi) z jego pierwotnym przekazem, czyli przesłanie modlitewne, a nie informację historyczną;
- jeśli przewiduje się w przyszłości zachowanie *lectiones sanctorum*, muszą one zostać poddane wymogom naukowej historycznej krytyki tekstu.

Jakie jednak rozwiązanie znaleźć dla powyżej wspomnianego święta św. Cecylii, osoby zresztą od wieków wymienianej w kanonie rzymskim? Najłatwiejszym usunięciem powyższej trudności byłoby skreślenie tego święta z kalendarza *Brewiarza rzymskiego*. Wywołałoby to z pewnością zdziwienie i brak zrozumienia u wielu wiernych. Zatem alternatywą jest zachowanie tego obchodu liturgicznego, nawet z dotychczasowym tekstem legendy. Wielu bowiem współczesnych autorów, specjalistów w hagiografii, życzliwie ocenia teksty legend związanych z życiorysami starożytnych świętych¹⁰. Legendy te bowiem należy odczytywać nie tyle w kluczu prawdy historycznej, ile raczej w ich zamiarze przekazywania treści duchowych, eksponowania takich cnót jak męczeństwo, dziewictwo, heroizm w wyznawaniu i przekazywaniu wiary, ukazywanie ortodoksyjnego ascetyzmu, prawości życia, niezwykłego altruizmu, itd. Powyższe wartości zauważone w życiu takich postaci ze starożytności chrześcijańskiej, jak np. święci Cecylia, Agnieszka, Wawrzyniec czy Sebastian, wyrażane były i „ubrane” zostały w szatę językową epoki życia osób uznawanych za świętych. W tych legendach nie chodziło przecież o przekazanie jakiegoś historycznie wątpliwego faktu, zdarzenia. Jeśli Kościół przez wieki zezwalał na podtrzymywanie niektórych legend w kolejnych wydaniach *Brewiarza rzymskiego*, to oczywiście nie w zamiarze prze-

⁹ W tej kwestii B. De Gaiffier cytuje znany autorytet liturgiczny: P. Salmon, *L'Office Divin. Histoire de la formation du Bréviare*, Paris 1959–1967, vol. 1–2.

¹⁰ B. De Gaiffier wymienia R. Aigraina, H. Delahaye'a, P. Jounela, A. G. Martimorta, C. Vagagginię, itd.

kazywania jakiś nieprawdziwych faktów, lecz jedynie dla podkreślenia duchowego waloru i znaczenia życia świętego, który nadal jest, także dla współczesnych przykładem do naśladowania, podziwiania i zbudowania duchowego. Przy określaniu istoty kultu świętych chodzi zawsze o heroiczną naśladowanie Chrystusa. Jednakże przytaczany tutaj dokument (*Schemata n. 28*) skłania się do opinii, że teksty poetyckie, fikcyjne, choćby były nawet inspirowane pozytywnymi motywacjami, nigdy nie mogą stanowić materii przeznaczonej do modlitwy. Jeśli powstały „ku zbudowaniu serc”, gdy nie mają potwierdzenia w prawdzie historycznej, nie mogą występować w księdze przeznaczonej dla liturgii. Lekcje czytań *Sanctorale* muszą w sposób absolutny zawierać wyłącznie teksty ściśle historyczne, naukowo sprawdzalne. Oczywiście można w różnoraki sposób przydzielać poszczególnym świętym określone teksty: wyimki z akt męczenników, teksty danego świętego, teksty innych świętych o danej osobie (najlepiej z tej samej epoki, co opisywany święty) itd. Przykładem służyłby tu np. dzień św. Polikarpa z lekturą zaczerpniętą z jego akt męczeńskich lub dni wspomnień św. Cypriana czy Ignacego Antiocheńskiego z czytaniem przejętymi z ich autorskiej twórczości.

Wobec zaplanowanej na 29 IX–9 X 1964 IV sesji plenarnej *Consilium* przewodniczący Grupy studyjnej nr 9 A. G. Martimort odpowiedzialny za całość prac redakcyjnych nad przyszłą księgą *Brewiarza rzymskiego* poprosił wszystkich relatorów pracujących nad rewizją *Brewiarza rzymskiego* o przygotowanie odpowiednich propozycji dla przedłożenia ich pod obrady wspomnianej sesji. Tezy przesłane przez Grupę studyjną nr 6 ograniczały się na tym etapie prac do kilku ogólnych stwierdzeń¹¹. Zakładały one najpierw, że ogólna ilość obchodzonych świąt w *Brewiarzu rzymskim* dozna znacznej redukcji. Większość bowiem z nich powinna pozostać w kalendarzach kościołów lokalnych lub zakonnych. Należy jednak pozostawić czytania hagiograficzne, jednakże zupełnie w innej formie niż w dotychczasowym *Brewiarzu rzymskim*. Usunąć należy wszelkie teksty, które idee świętości proponują czy przekazują w niehistorycznej postaci, zaniebując przy tym eksponowanie doktryny duchowej, którą było wypełnione życie danego świętego.

¹¹ Zawarte są one w *Schemata n. 31. De Breviario 10* [14 IX 1964], *Relatio generalis de reformatione Breviarii*, s. 16n.

Powyższe nieco generyczne stwierdzenia powtórzone zostały w rozszerzonej formie w osobnym dokumencie przeznaczonym do zaprezentowania na wymienionej powyżej IV sesji plenarnej *Consilium*¹². Kierując się wskazaniem konst. *Sacrosanctum Concilium* art. 111, aby w całym Kościele „wspominać świętych o prawdziwie powszechnym znaczeniu”, wydaje się sprawą konieczną wybrać ze starożytności chrześcijańskiej takie osoby świętych, co do których historyczności nie ma żadnych wątpliwości. Należy jednak „wstępnie” rozważyć kilka następujących kwestii. Dotyczą one trzech spraw:

Święta Apostołów. Zrozumiałe, że będą one w pełnym komplecie obecne w kalendarzu powszechnym. Nie można jednakże w przyszłym *Brewiarzu* rzymskim umieścić wszystkich dotychczasowych historycznych czytań, gdyż ich treść nie zawsze jest do pogodzenia z kryteriami nauk historycznych. Najprostszym rozwiązaniem byłoby czerpanie z homilii ojców Kościoła odnoszących się do określonego apostoła albo przejęcie tekstu biblijnego, w którym obecna jest postać danego apostoła.

Święta ku czci niektórych świętych bardziej znanych i popularnych, jednakże historycznie „niepewnych”. Oczywiście chodzi tutaj o takie postaci jak wzmiankowana wcześniej św. Cecylia. Z dziejów *Brewiarza rzymskiego* wiadomo, że teksty tzw. *Passiones Sanctorum* dopiero od VIII wieku zaczęły pojawiać się w *Officium divinum*. Zatem tzw. „lektura historyczna” w swym merytorycznym przekazie niekoniecznie jest w pełni historyczna. Wychodząc z założenia, że jest to element obcy pierwotnej tradycji rzymskiej, zdaniem wybitnego znawcy omawianej tutaj materii P. Salmona, bez najmniejszych obaw można zrezygnować z niego, czyli opuścić wszystkie lektury „historyczne” podobne do *officium* św. Cecylii. Warto tutaj dodać, że powyższe wątpliwości dotyczą zaledwie 5 do 7 osób obecnych w dotychczasowym *Brewiarzu rzymskim*.

Odnośnie do struktury merytorycznej czytań hagiograficznych należy unikać podawania w nich encyklopedycznych danych biograficznych danego świętego. Oczywiście najlepszym rozwiązaniem byłoby wyszukanie tekstów pozostawionych przez samego świętego, zwłaszcza dotyczących problematyki życia duchowego, dobrze oddającego charyzmat danego świętego. Należy przy tym unikać tekstów niedoj-

¹² Poniższe stwierdzenia powtarzamy za *Schemata* n. 36. *De Breviario* 12 [27 IX 1964], *De lectionibus historicis deque textibus historicis*, s. 1–4.

rzałych duchowo lub opisujących nadzwyczajne, „cudowne” sytuacje, historycznie niepewne. Czytanie hagiograficzne mogłaby poprzedzać krótka informacja biograficzna.

Przy prezentacji powyższych kwestii przez B. De Gaiffiera w czasie powyżej wspomnianej IV sesji plenarnej wszyscy członkowie *Consilium* potwierdzili słuszność tychże propozycji¹³.

Następny dokument prezentujący dalszy etap prac związany z czytaniem hagiograficznymi ukazał się dopiero po roku¹⁴. Nowy relator Grupy studyjnej nr 6 A. Amore OFM na sesji z udziałem przewodniczących (relatorów) wszystkich grup zajmujących się nową redakcją *Brewiarza rzymskiego* odbytej w opactwie benedyktyńskim w Genui w dniach 6–8 lutego 1967 przedstawił najpierw aktualny stan prac. Na to posiedzenie A. G. Martimort przygotował (wraz ze swoją Grupą studyjną nr 9 *De Generali structura Officii divini*) specjalną „próbkę” (*specimen*) tekstów przysłanego *Brewiarza rzymskiego*. Obejmowała ona okres dwóch tygodni z uwzględnieniem dni od 10 do 19 kwietnia 1967 roku, gdyż na te właśnie dni została wyznaczona VIII sesja plenarna członków *Consilium*. *Specimen* w swej ostatecznej redakcji był relatywnie obszerny (252 strony). Obejmował on bowiem wszystkie pełne teksty *officium* „próbne” *brewiarza* (wraz z czterotygodniowym układem psalterza), który miał być codziennie wspólnie odmawiany przez członków sesji plenarnej¹⁵. *Specimen* odnośnie do czytań hagiograficznych uwzględniał zgodnie

¹³ Potwierdza to *Schemata n. 50. De Breviario 14* [1 XII 1964], *Relatio de Sessionibus quas Coetus a studiis IX diebus 26, 27 septembris ac 1 octobris Romae habuit*, s. 1–16. Ostatni rozdział tego dokumentu na s. 14–16 podaje wyniki głosowań ojców *Consilium*, zob. VI: *Quaestiones Membris Consilii ad exsequendam Constitutionem Liturgicam in Sessionibus diebus 28, 29 septembris, 1 octobris in Aedibus ad S. Martam propositae, indicato etiam exitu suffragationis*.

¹⁴ Chodzi tu o *Schemata n. 206. De Breviario 43* [15 II 1967], *Relatio Sessionis Coetus IX „De structura Generali Officii divini” quae Genuae apud abbatiam S. Maria „Della Castagna” diebus 6, 7, 8 februarii 1967 habita est*, s. 6–7. Należy tu jednak doprecyzować, że na omawianym tutaj spotkaniu relatorów A. Amore powtórzył zasadnicze myśli zawarte w *Schemata n. 216. De Breviario 47* [17 III 1967], *De Officio divino – Relationes particulares*, s. 19–20. Późniejsza data tego dokumentu w relacji do *Schemata n. 26* (15 II 1967) usprawiedliwiona jest faktem, że *Schemata n. 216* jest zbiorem wcześniejszych relacji. Sprawozdanie bowiem A. Amore o aktualnym stanie prac związanych z czytaniem historycznymi (*De Lectionibus hagiographicis – brevis relatio de statu laboris*) nosi datę 4 II 1967.

¹⁵ Szczegółowe omówienie struktury i zawartości całości *specimen* podaje *Schemata n. 215. De Breviario 46* [15 III 1967], *Relatio generalis de structura breviarii*, s. 1–16.

z ówczesnym kalendarzem teksty przeznaczone jedynie dla trzech świętych: papieża Leona I (11 kwiecień), męczennika Hermenegilda (13 kwietnia) oraz męczennika Justyna (14 kwietnia). Przy doborze powyższych czytań kierowano się przyjętymi dotąd kryteriami. I tak dla św. Leona dobrano wyimek z jego własnej twórczości. Podobnie *ex novo* utworzono czytania dla św. Justyna i Hermenegilda, proponując teksty o treściach ascetycznych (*nota bene* żaden z powyższych obchodów nie znalazł się w nowym kalendarzu generalnym na tym samym miejscu, a św. Hermenegild został przeniesiony do kalendarza partykularnego). Na początku każdej lektury hagiograficznej umieszczono bardzo krótki biogram danego świętego. Tak przygotowany materiał został następnie dostarczony Grupie studyjnej nr 18 bis (*De orationibus et praefationibus recognoscendis*, relator A. Dumas OSB) w celu opracowania odpowiednich oracji dla *officium* ku czci świętego. Na tymże spotkaniu relatorów (6–8 lutego 1967) A. Amore raz jeszcze określił (a właściwie przypomniał) ogólne kryteria prac redakcyjnych swej grupy. Zatem świętym z epoki Kościoła starożytnego należy pozostawić te czytania, które zaczerpnięte są z ówczesnych dokumentów, natomiast dla osób żyjących w średniowieczu i czasach współczesnych trzeba przepracować wszystkie czytania, inspirując się kryterium eksponowania życia i duchowości Kościoła. Należy bowiem mieć stale na uwadze fakt, że lektury hagiograficzne, pomimo iż dotyczą osób z epok czasami bardzo odległych od dnia dzisiejszego, przeznaczone są jednak dla współczesnego odbiorcy i jemu mają służyć swymi duchowymi tekstami¹⁶. Dlatego słuszny jest postulat rezygnacji z tekstów przejętych kiedyś z legend. Wyjątkowo jedynie można zgodzić się na niektóre treściowe elementy *legendariae* (*aliqua elementa legendaria vel non certa*), o ile są one świadectwem popularnej tradycji, a na tle całości określonego czytania historycznego stanowią jedynie nieistotną jego część¹⁷. A. Amore zapowiedział również, że do

¹⁶ *Schemata n. 216*, s. 20 precyzuje: wszystkie czytania hagiograficzne muszą inspirować się podwójnym kryterium *ex una parte fides historica, ex altera vera utilitas spiritualis pro lectoribus nostrae aetatis*.

¹⁷ Jako ciekawostkę z prezentowanego powyżej *Schemata n. 206*, s. 7 można przytoczyć wynik głosowania konsultorów (a raczej relatorów grup studyjnych) w kwestii zastępowania czytań patrystycznych czytaniem hagiograficznymi w dni dedykowane obchodom ku czci świętych kategorii *memoria ad libitum*. Na tym etapie prac redakcyjnych większość obecnych na sesji była przeciwna takiej możliwości. Wynik głosowania:

każdego czytania historycznego grupa studyjna przygotowuje *elementa praecipua* określające charyzmat życia danego świętego.

Ad modum rubricae umieszczono krótką informację chronologiczną i biograficzną jako wzorcowe dla przyszłych tekstów *officium* ku czci świętych¹⁸. Ostatnim zastrzeżeniem, a raczej wyjaśnieniem, które złożył A. Amore na spotkaniu relatorów, była prośba skierowana do grupy studyjnej przygotowującej nowy kalendarz generalny o przyspieszenie jej prac, gdyż to kalendarz warunkował w istotny sposób (decydując, jacy święci będą obchodzeni w roku liturgicznym w Kościele powszechnym) wyszukiwanie czytań dla określonej ilości świętych.

17 kwietnia w czasie trwania obrad VIII sesji plenarnej członków *Consilium* na wspólne posiedzenie zostali zaproszeni wszyscy relatorzy zajmujący się redakcją nowej księgi *Brewiarza rzymskiego*¹⁹. Członkowie *Consilium* posiadali już ogólną orientację o kierunku reformy zasadniczej struktury nowego *Brewiarza rzymskiego*, gdyż przez cały tydzień 9–15 kwietnia recytowali *Officium divinum* przy pomocy *specimen* uprzednio przygotowanego. W czasie dyskusji ojcowie *Consilium* zgodzili się z ogólnymi kryteriami reformy czytań hagiograficznych zaprezentowanymi przez relatora A. Amore, które można by streścić następująco:

- *de sanctis antiquioribus „legenda” expungantur;*
- *adhibeantur „acta sincera”;*
- *assumantur scripta Sancti celebrati, si praesto sint;*
- *pro Sanctis mediae vel recentioris aetatis fiat lectio nova, in qua lectores, praeter historicam fidem, inveniant utilitatem spiritualem.*

Nierozstrzygniętą kwestią sporną pozostała sprawa obchodów kategorii *memoria ad libitum*. Chodziło tu o możliwość zastępowania czytania patrystycznego lekturą hagiograficzną lub też jego dodania jako trzecią lekturę. W czasie dość zróżnicowanej dyskusji V. Fontaine postulował, aby czytanie hagiograficzne ograniczało się do eksponowania podstawo-

placet 5, non placet 8. Ta szczegółowa kwestia będzie jeszcze kilkakrotnie powracała w czasie dalszych prac redakcyjnych.

¹⁸ W ostatecznej redakcji księgi *Brewiarza rzymskiego* krótkie informacje na temat biografii i charyzmatu świętości, które w *specimen* poprzedzały czytanie hagiograficzne, zostały umieszczone na początku całego *officium* ku czci świętego.

¹⁹ Informuje o tym *Schemata n. 227. De Breviario 48 [9 V 1967]*, *Acta de Officio divino in adunatione Commissionis coordinatricis et in Sessione VIII Consilii mensis aprilis 1967*, s. 1. Przedstawione poniżej opinie dyskutantów znajdują się na s. 6.

wych treści życia dotyczących danego świętego (*reducatur ad essentialia*), występowało w każdym *officium* ku czci świętego i było recytowane razem z lekturą patrystyczną. A. Rose proponował, aby w dni dedykowane wspomnieniom *ad libitum* była możliwość wyboru *officium*: albo ku czci świętego z oczywistą dodatkową lekturą hagiograficzną, albo *officium de feria*. J. Lécuyer uważał, że czytanie hagiograficzne zgodnie z kalendarzem liturgicznym powinno zawsze występować jako trzecia lektura (po czytaniu biblijnym i patrystycznym). Inną opinię prezentował A. G. Martimort. Nie chciał on bowiem zbyt obciążać *pensum officii*, zachowując zarazem kult przysługujący świętym. Bp H. Volk obawiał się, że zbyt rygorystyczny przy sprawdzaniu tekstów w aspekcie ich rzetelności historycznej może budzić podejrzenie o uleganie nadmiernemu racjonalizmowi. W kwestii krótkich zdań biograficznych poprzedzających czytania hagiograficzne wypowiedział się kard. G. Conway. Uważał on, że jest to dobra inicjatywa. Takie krótkie teksty powinny poprzedzać każde czytanie historyczne, jakkolwiek nie są one przeznaczone do publicznej recytacji.

20 czerwca 1967 A. G. Martimort wysłał do wszystkich konsultorów pracujących nad redakcją nowej księgi *Brewiarza rzymskiego* list zapraszający na czterodniowe obrady (20–23 lipca 1967) do Bayerische Katholische Akademie w Monachium. Równocześnie sekretarz Grupy studyjnej nr 9 koordynującej całość prac związanych z reformą *Brewiarza rzymskiego* dołączył obszernie sprawozdanie streszczające aktualny stan dotychczasowych ustaleń w powyższej materii²⁰. Zapowiedziano równocześnie w tym dokumencie, że w obliczu planowanej na 21–28 listopada 1967 IX sesji plenarnej członków *Consilium* będzie trzeba przygotować następny *specimen officium* brewiarzowego przeznaczonego właśnie na te dni, aby ojcowie *Consilium* mogli bezpośrednio zapoznać się nad dalszym procedowaniem w materii nowej redakcji księgi *Brewiarza rzymskiego*. We wspomnianym dokumencie poświęcono więcej miejsca nierozstrzygniętemu dotąd problemowi miejsca czytań hagiograficznych we wspomnieniach dowolnych (*memoria ad libitum*). Pięciu konsultorów (I. Pascher, E. Lengeling, A. Amore, V. Raffa oraz B. Cignitti) chciało za-

²⁰ Zawarte jest ono (wraz z zaproszeniem do Monachium autorstwa A. G. Martimorta) w *Schemata n. 231. De Breviario* 50 [20 VI 1967], *De structura Generali Breviarii*, s. 1–16. Poniższe wiadomości powtarzamy za s. 4–5.

chowania zarówno czytania patrystycznego, jak też hagiograficznego, jakkolwiek z pewnymi modyfikacjami. I. Pascher uważał, że jeśli duchowny ma szczególną cześć dla danego świętego, poświęci mu też nieco więcej czasu w postaci osobnej lektury. Jeśli jest natomiast innego zdania, będzie recytował *officium de tempore*. J. Lengeling sugerował pozostawienie czytania historycznego jako ponadobowiązkowego. A. Dumas oraz A. Rose proponowali umieścić rubrykę zezwalającą na czytanie albo pierwszej, albo drugiej, albo obydwu lektur (czyli *ad libitum*). P. Visentin rozróżniał czytania patrystyczne *per annum* oraz takie, które bezpośrednio „przylegają” do określonego okresu liturgicznego. Te ostatnie nie powinny być nigdy opuszczane. Większość konsultorów była odmiennego zdania. I tak np. B. Neunheuser, A. Dirks, A. Lentini, S. Famoso, P. Jounel uważali, że jeśli w danym dniu liturgicznym będzie proponowana lektura hagiograficzna, nie będzie to żadnym pomniejszeniem roli czytań patrystycznych „na ten raz” nie czytanych. S. Famoso przypomniał, że nie należy oceniać *officium* ku czci świętego za mniej godne od *officium* ferialnego. Z wypowiedzi P. Jounela wynikało, że w projekcie nowych czytań patrystycznych zyskały one rangę czytań biblijnych, co oczywiście nie odpowiada zamiarom i zamierzeniom całej reformy księgi *Brewiarza rzymskiego*. Słuszna byłaby zatem możliwość zastępowania czytań patrystycznych hagiograficznymi w dni określane jako *memoria ad libitum*. Ponadto zdaniem A. Dirksa *Lectio continua* czytań patrystycznych występuje w projekcie przyszłej księgi *Brewiarza rzymskiego* raczej rzadko i nie warunkuje w sposób jednoznaczny ich waloru poznawczego.

Na spotkanie konsultorów w Monachium (20–23 lipca 1967) A. Amore *pro competentia rei* przygotował własną relację²¹. Dotyczyła ona omówienia kryteriów doboru czytań hagiograficznych opracowanych na listopad, biorąc pod uwagę, że IX sesja plenarna członków *Consilium* odbędzie się pod koniec listopada tegoż samego roku i że na tę sesję będzie przygotowany *specimen* zawierające pełne teksty *officium*. Ów listopadowy zestaw czytań hagiograficznych, jak zaznacza A. Amore, był jego autorskim projektem przygotowanym jedynie z pomocą sekretarza grupy studyjnej B. Cignittiego. Ten zestaw czytań został rozesłany wszystkim konsultorom grupy studyjnej z prośbą o wyrażenie opinii i ich przesła-

²¹ Poniżej streszczamy *Schemata n. 232. De Breviario 51* [18 VI 1967], *De lectionibus hagiographicis*, s. 1–3.

nie na adres sekretarza grupy przed terminem otwarcia posiedzenia w Monachium (20–23 lipca 1967). Powyższy dokument został opatrzoney kilkoma uwagami i wyjaśnieniami. A. Amore zaznaczył najpierw, że (przeciętna) długość tekstu nie przekracza objętości trzech czytań hagiograficznych występujących w II nokturnie aktualnego *Brewiarza rzymskiego*. Dla niektórych dni dedykowanych świętym zaproponowano dwa teksty czytań, z których należy w przyszłości wybrać tylko jeden. Alternatywą do tego byłoby zachowanie obydwu czytań, z których jedno mogłoby pełnić funkcję czytania patrystycznego, a drugie hagiograficznego. Zestawowi czytań historycznych na miesiąc listopad towarzyszyły jedno- lub dwuzdaniowe objaśnienia, które w celu zrozumienia *modus procedendi* przy doborze i wyborze określonych lektur dla całości *sanctorale* nowej księgi *Brewiarza rzymskiego*, poniżej jako „wzorcowe” podajemy. Należy również dodać, że zestaw świętych podany w schemacie A. Amore przestrzega projektu kalendarza generalnego z roku 1967 opracowanego przez grupę studyjną nr 1 (*De Calendario*). Poniższe cyfry oznaczają kolejne dni listopada.

Święto (nota bene nie używano wtedy późniejszego określenia solemnitatis) Wszystkich Świętych. Zaproponowano nowe czytanie, i to nie dlatego, że dotychczasowe było niedoskonałe, lecz ze względu na autora św. (*Venerabilis*) Bedę, gdyż nie on jest autorem dotychczasowego tekstu. Kto nim jest? A. Amore prosi konsultorów o pomoc w odszukaniu autora tego tekstu, gdyby większość opowiedziała się za jego zachowaniem. W przeciwnym przypadku trzeba by wybrać zaproponowane kazanie św. Bernarda, opata.

Wspomnienie wszystkich wiernych zmarłych. A. Amore chciałby zatrzymać dotychczasowe czytanie św. Augustyna z II nokturnu, *quia optima et meliores non inveni* (proponował jedynie usunięcie jednego zdania z tego tekstu). Warto tu dodać, że konsultorzy jednak znaleźli inny tekst – św. Ambrożego *O śmierci brata Satyra*.

Wspomnienie dowolne św. Marcina de Porres, zakonnika. Proponowane czytanie jest wyjątkiem z homilii Jana XXIII, papieża, ogłoszonej w czasie kanonizacji tego świętego. Czytanie to bowiem dobrze eksponuje charakterystyczne przymioty i cnoty tego świętego.

Wspomnienie obowiązkowe św. Karola Boromeusza, biskupa. Lektura była urywkiem z encykliki papieża Piusa X wydanej z okazji 400-lecia (1610)

kanonizacji św. Karola. W dalszej redakcji skorzystano z tekstu będącego przemówieniem św. Karola wygłoszonego w czasie ostatniego synodu zwołanego przez tego świętego.

Święto rocznicy poświęcenia Bazyliki Laterańskiej. Aktualny tekst jest historycznie niepewny. Mógłby go zastąpić wyimek z przemówienia św. Augustyna na temat potrzeby rozwoju duchowego wiernych (w dalszych pracach redakcyjnych umieszczono tutaj kazanie św. Cezarego z Arles ukazujące, że sakrament chrztu czyni nas świątynią Boga).

Wspomnienie obowiązkowe św. Leona Wielkiego, papieża. Relator A. Amore zaproponował tutaj dwa teksty przemówień św. Leona, pozostawiając konsultorom możliwość wyboru.

Wspomnienie obowiązkowe św. Marcina z Tours, biskupa. Lekcję stanowi opis życia świętego autorstwa historyka Sulpicjusza Sewera, który dobrze znał św. Marcina, gdyż również żył w IV wieku. Warto tu przypomnieć, że św. Marcin był pierwszym świętym nie męczennikiem (pomijamy tu osobny problem św. Jana Apostoła).

Wspomnienie obowiązkowe św. Jozafata, męczennika i biskupa (w poprzednim *Brewiarzu rzymskim* 14 listopada). Czytanie wyjęte z encykliki Piusa XI dedykowanej temu świętemu (*Ecclesiam Dei*). Tekst opisuje dzieło życia i męczeństwo św. Jozafata ofiarowane w duchu ekumenizmu dla jedności Kościoła.

Wspomnienie dowolne św. Alberta Wielkiego, biskupa i doktora Kościoła. Proponowany tekst wyjęty jest z bulli kanonizacyjnej Piusa XI eksponującej charyzmat życia i świętości św. Alberta (propozycję tę zastąpiono później autorskim komentarzem św. Alberta do Ewangelii św. Łukasza).

Wspomnienie dowolne św. Małgorzaty Szkockiej. Zaproponowano tekst opisujący jej życie pióra żyjącego w XI wieku Turgota (w ostatecznej redakcji przydzielono na ten dzień wyimek z konst. *Gaudium et spes* mówiący o świętości rodziny i małżeństwa; św. Małgorzata była bowiem matką ośmiorga dzieci).

Wspomnienie dowolne św. Gertrudy, dziewicy. Czytanie zostało zaczerpnięte z autobiograficznego dzieła zatytułowanego *Revelationes*.

Wspomnienie obowiązkowe św. Elżbiety Węgierskiej. W *Officium* umieszczono tutaj tekst z listu kierownika duchowego św. Elżbiety Konrada z Marburga, który zaraz po jej śmierci w roku 1232 został wysłany na adres papieża Grzegorza IX.

Wspomnienie obowiązkowe św. Cecylii, dziewicy. Pomimo znanych kontrowersji związanych z brakiem dostatecznych źródeł historycznych, a opierając się na trwałej i mocnej tradycji dotyczącej *fama sanctitatis*, A. Amore zaproponował dwa różne teksty, z których jeden, autorstwa św. Augustyna o radości płynącej z wiary, znalazł się księdze *Brewiarza rzymskiego*.

Wspomnienie dowolne św. Klemensa, papieża i męczennika. Przewidziano dwa teksty do wyboru, obydwa z jego listu do Koryntian.

Wspomnienie dowolne św. Kolumbana, opata. Z przedłożonych dwóch czytań wybranych przez A. Amore pierwsze miało służyć jako patrystyczne (ze *Wskazań św. Kolumbana – Instructiones*), a drugie, które mogłoby zostać przyjęte jako hagiograficzne, zaczerpnięto z *Vita Santi Columbani* autorstwa Jonasza z Bobbio z VII wieku (w ostatecznej redakcji *Brewiarza rzymskiego* znalazł się tekst ze *Wskazań*, gdyż perykopa z *Vita...* zawierała szereg nieścisłości historycznych).

Wspomnienie dowolne św. Piotra z Aleksandrii, biskupa męczennika z początku IV wieku. A. Amore umieścił tutaj dwa czytania do wyboru. Jedno jest kompilacją pism rówieśników św. Piotra, czyli św. Epifaniusza, bpa Salaminy, oraz Euzebiusza z Cezarei, drugie pochodzi z *Passio* świętego, które jednak sam A. Amore niezbyt wysoko ocenia (to wspomnienie pominięto w końcowej redakcji kalendarza generalnego).

Święto św. Andrzeja, apostoła. Występują tutaj dwie propozycje czytań: pierwsze autorstwa św. Bazylego opisuje powołanie apostoła przez Chrystusa, drugie św. Bernarda traktuje o męczeńskiej śmierci apostoła.

Na październik i listopad 1967 roku papież Paweł VI zwołał do Rzymu I Synod Biskupów reprezentujących wszystkie episkopaty świata. W dniach 21–25 października omawiano problematykę liturgiczną. Ograniczono się jednak do trzech zasadniczych obszarów zagadnień. Dyskutowano bowiem *De ordine Missae*, *De Officio divino* oraz *De sacramentis*. W celu ułatwienia dyskusji nad księgą brewiarza Grupa studyjna nr 9 opracowała *specimen* pełnego *Officium divinum* na 12–18 listopada²². Przy prezentacji kwestii czytań hagiograficznych relator (A. G. Martimort) opisał dotychczasowy znany już *modus procedendi*. Przypomniął on zatem, że odnośnie do świętych epoki Kościoła starożytnego opuszczono w całości *lectiones legendariae*. Pozostawiono jedynie takie czytania, którym nie można

²² Informuje o tym *Relatio ad Synodum Episcoporum de principiis ad instaurationem Breviarii*, s. 1.

było nic zarzucić w sensie historycznym (*acta sincera*). Najstarszym zatem świętym dedykowano przeważnie takie teksty patrystyczne, które w dość jednoznaczny sposób nawiązywały do charyzmatu życia danego świętego. Relator powtórzył znane kryterium „klasycznego” doboru czytań hagiograficznych odnoszące się do świętych, którzy pozostawili po sobie literacką twórczość. Korzysta się wtedy z dowolnego tekstu najbardziej charakteryzującego danego autora, względnie dobrze przylegającego do określonego czasu liturgicznego. Odnośnie do współczesnych świętych chodzi przede wszystkim o to, aby nie były to ich biografie, lecz takie teksty, które służą duchowemu wzrostowi korzystających z księgi *Brewiarza rzymskiego*²³.

Struktura dotychczasowego *Matutinum* (proponowano równocześnie wtedy nową nazwę *officium lectionum*) została po jej omówieniu przedstawiona ojcom synodu do oceny i poddana głosowaniu. 139 Ojców głosowało *placet*, 7 *non placet*, a 28 *placet iuxta modum*. Jedno z tych zastrzeżeń (*modus*) postulowało, aby czytanie hagiograficzne było w pełni historyczne, aby z niego wyłaniała się autentyczna, oryginalna figura świętego, a nie jakiś uogólniony opis, który można by przypisać każdemu, czyli w efekcie żadnemu świętemu²⁴.

W ramach przygotowań do X sesji plenarnej członków *Consilium* planowanej na kwiecień 1968 odbyło się z inicjatywy A. G. Martimorta robocze spotkanie wszystkich relatorów pracujących wraz ze swoimi zespołami nad rewizją poszczególnych elementów księgi *Brewiarza rzymskiego*. Spotkanie to miało miejsce w opactwie benedyktyńskim S. Maria Della Castagna w Genui w dniach 27 II–1 III tegoż roku. Czytaniom hagiograficznym poświęcono relatywnie wiele czasu²⁵. Relator A. Amore zapowiedział najpierw, że jest już na ukończeniu zestaw czytań hagiograficznych obejmujący okres od adwentu do wielkiego postu. Ten zestaw otrzymali wszyscy ojcowie *Consilium* w czasie najbliższej sesji. Równocześnie wszyscy zainteresowani (czyli znawcy problematyki

²³ Tamże, s. 4–5.

²⁴ Wyniki głosowań i treść „zastrzeżenia” zob. *De liturgia in Prima Synodo Episcoporum*, „Notitiae” 3 (1967), s. 362–363.

²⁵ Przebieg dyskusji i wyniki głosowań relatorów, które podajemy poniżej, zostały utrwalone w *Schemata* n. 284. *De Breviario* 70 [15 III 1968], *Relatio Sessionis Coetus IX Genuae habitae diebus 27 februarii – 1 martii 1968*, s. 9–11.

hagiograficznej), którzy zgodzili się współpracować z Grupą studyjną nr 6, otrzymali list z przypomnieniem kryteriów doboru i wyboru czytań dla określonych świętych. W liście zawarta była równocześnie prośba o wskazanie dalszych nazwisk ewentualnych współpracowników – znawców omawianej materii, aby przygotować maksymalny wybór tekstów dla *Sanctorale*. Relator poinformował obecnych, że grupa aktualnie przegląda wszystkie antyfony i responsoria pod kątem ich waloru historycznego. Podjęto również prace nad rewizją wszystkich oracji towarzyszących dotychczasowemu *Sanctorale*.

W czasie dyskusji na sesji w Genui większość obecnych postulowała, aby czytania podkreślały indywidualny wymiar duchowości świętego, ukazywały jego aktualność dla dzisiejszych warunków życia oraz uwytknęły jego znaczenie dla całego Kościoła.

Dyskutowano również na temat struktury *officium lectionum*. W dni liturgiczne ku czci świętych mających kategorię *festum* oraz *memoria obligatoria* czytania patrystyczne miały być zastępowane lekturami hagiograficznymi. To samo dotyczy obchodów *memoria ad libitum* z wyjątkiem okresów liturgicznych określanych jako „czasy mocne” (*tempora fortiora*). Należy wówczas recytować czytanie patrystyczne, a hagiograficzne dodawać jako trzecią lekturę. Można by jednak przewidzieć inne rozwiązanie polegające na tym, aby opuszczając czytanie historyczne, dodać inny element z *officium* uwzględniający świętego danego dnia liturgicznego (np. orację, hymn, itd.). Nie była to jednak opinia wszystkich konsultorów (relatorów). Niektórzy optowali za całkowitym usunięciem *officium* ku czci świętych w „czasach mocnych”. Były również opinie poszukujące rozwiązań pośrednich, polegających na uwzględnieniu czytania hagiograficznego (jako trzecie) oraz stosowaniu oracji własnej świętego zarówno w jutrzni, jak też w nieszporach.

Zróźnicowanie powyższych opinii najlepiej oddaje przeprowadzone głosowanie odnośnie do czterech kwestii:

– pytanie 1: czy w czasach uprzywilejowanych przy obchodach *memoria ad libitum* czytanie hagiograficzne ma występować jako trzecia lektura? Odpowiedź: 12 *placet*, 1 *placet iuxta modum* (*modus*: czytanie wówczas musi być krótkie);

– pytanie 2: czy w takim (powyższym) *officium* oracja na zakończenie godziny czytań powinna być *de sancto* czy *de tempore*? Odpowiedź:

głosy za i przeciw rozłożyły się po połowie, czyli 6 osób za i 6 przeciw. Trzynasta osoba głosowała *iuxta modum* (*modus*: nigdy nie używać dwóch oracji, czyli *de sancto* i *de tempore* w jednym *officium*);

– pytanie 3: czy w *officium* powyżej rozważanym uwzględnić jakiś element hagiograficzny w jutrzni i niesporach? Odpowiedź: 8 *placet*, 4 *non placet*, 1 *iuxta modum* (*modus*: tylko w jutrzni);

– pytanie 4: czy takim elementem mogłaby być antyfona i oracja na końcu jutrzni i niesporów (propozycja E. Boneta), czy raczej jedynie jedno z wezwań umieszczonych w *preces* (propozycja V. Raffa)? Odpowiedź: za pierwszą propozycją 8 głosów, za drugą 2, 3 kartki bez odpowiedzi.

Dla ojców X sesji plenarnej *Consilium* wyznaczonej na 23–30 kwietnia 1968 roku A. G. Martimort przygotował zbiorczą informację o dotychczasowych rezultatach redakcyjnych prac związanych z odnową księgi *Brewiarza rzymskiego*.

Odnosnie do czytań hagiograficznych poza przypomnieniem znanych już kryteriów obowiązujących przy doborze czytań relator poinformował, że znaczna ich część została już przygotowana²⁶. Dalszy proces prac redakcyjnych z wypracowaną metodologią dotychczasowych ustaleń powoli doprowadzał do kompletowania całości czytań hagiograficznych zgodnie z przewidzianą strukturą roku liturgicznego, w tym oczywiście *Sanctorale*. Warto tu bowiem przypomnieć, że z Grupą studyjną nr 6 *De lectionibus historicis* w „naturalny” sposób ściśle współpracowali członkowie Grupy studyjnej nr 1 *De Calendario*, a zwłaszcza jego relator P. Jounel²⁷. Na początku 1969 roku wszyscy konsultorzy *Consilium* otrzymali półroczny zestaw czytań hagiograficznych obejmujący „kalendarzowych” świętych przypadających na dni od 3 grudnia do 31 maja²⁸. Na niektóre dni były przewidziane podwójne czytania historyczne. W towarzyszą-

²⁶ „iam magna ex parte compositae sunt vel proxime componentur” – *Schemata* n. 288. *De Breviario* 71 [17 IV 1968], *Relatio generalis de labore peracto hisce ultimis mensibus ab omnibus Coetibus qui Officio divino instaurando incumbunt*, s. 10.

²⁷ *Consilium* od samego początku przewidywało ścisłą współpracę tychże dwóch zespołów. W przypisie do składu osobowego Grupy studyjnej nr 6 znajdujemy dopowiedzenie: *Huic Coetui cooperationem praestant etiam Sodales Coetus 1* – zob. *Elenchus membrorum...*, dz. cyt., s. 45.

²⁸ Zestaw ten zawarty jest w *Schemata* n. 339. *De Breviario* 87 [3 II 1969], *De lectionibus hagiographicis*, s. 1–94. Towarzyszy temu jednostronicowy list podpisany przez A. Amore oraz B. Cignittiego.

cym liście A. Amore prosił o pisemne wyrażenie swych uwag na temat każdego z czytań (*sententiam singulatim manifestare*), a przy podwójnych lekturach opowiedzenie się za jedną (*quaenam ex duabus magis placet*). Finalny, jakkolwiek jeszcze prowizoryczny układ wszystkich czytań hagiograficznych łącznie z lekturami patrystycznymi Typografia Watykańska opublikowała na początku 1970 roku²⁹. Nakład wynosił 800 egzemplarzy. Kopie te zostały wysłane wszystkim konsultorom *Consilium* oraz tym fachowcom omawianej materii, których wskazały konsultowane uprzednio narodowe komisje liturgiczne oraz narodowe centra liturgiczne³⁰. Wszelkie uwagi należało nadesłać na adres kongregacji do końca maja 1970. Nadesłane uwagi przepracowane przez Grupę studyjną nr 6 doprowadziły w kilka miesięcy później do ustalenia ostatecznego katalogu czytań hagiograficznych, które znalazły się w *editio typica* księgi *Liturgia horarum* z roku 1970 i 1971.

Analizę zbiorczą wszystkich rodzajów literackich tekstów historycznych obecnych w powyższym pierwszym wydaniu ksiąg *Liturgia horarum* najlepiej opisują konsultorzy odpowiedzialni za ich redakcję: A. Amore (relator grupy nr 6)³¹ oraz P. Jounel (relator grupy nr 1)³², a także dwaj polscy autorzy korzystający zresztą z wiedzy powyższych konsultorów³³. W oparciu o tychże czterech autorów, zwłaszcza opierając się na kategoryzacji literackiej opisanej przez „rzymskich” konsultorów, można wyodrębnić następujące grupy tekstów hagiograficznych:

– Święty przemawia własnym tekstem. Katalog takich autorskich czytań dotyczy 79 świętych (według H. Sobeczki). Przykładem może

²⁹ Zob. *Schemata n. 349. De Breviario 93* [marzec 1970], *Lectiones Patrum et Lectiones Hagiographicae pro Officio Divino (ad instar manuscripti)*, Typis Polyglottis Vaticanis, s. 1–423.

³⁰ Te powyższe szczegóły podaje *Sacra Congregatio pro Cultu Divino, Res Secretariatius n. 42* [9 IV 1970], *Venerabiles et venerati Patres*, s. 3.

³¹ A. Amore, *Le letture agiografiche nella Liturgia delle Ore*, [w:] *Liturgia delle Ore. Documenti ufficiali e studi*, Torino 1972, s. 229–240.

³² J. Jounel, *Les lectures du Sanctoral*, „*Ephemerides liturgicae*” 86 (1972), s. 31–40.

³³ I. Miazek, *Czytanie patrystyczne i hagiograficzne*, „*Ateneum Kapłańskie*” 75 (1983) t. 101, s. 69–76; H. J. Sobeczko, *Czytania biblijne, patrystyczne i hagiograficzne*, [w:] *Mirabile Laudis Canticum. Liturgia Godzin. Dzieje i teologia. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu biskupowi Stefanowi Cichemu, biskupowi legnickiemu, przewodniczącemu Komisji do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski*, red. H. J. Sobeczko, Opole 2008, s. 344–347.

tu być Testament duchowy św. Anieli Merici (27 I); List 64 św. Grzegorza VII, papieża (25 V), Wyznanie wiary św. Jana Damasceńskiego (4 XII);

– Acta Martyrum, czyli zapisy procesu sądowego. Zastąpiły one występujące poprzednio *passiones* (opisy męczeństwa) ze względu na ich małą historyczną wiarygodność. W nowej księdze Liturgii godzin występuje ich (według J. Miazka) zaledwie 9. Z takimi aktami męczenników (oczywiście w wymiarze tylko kilkunastu zdań) spotykamy się w *officium* ku czci świętych męczennic Perpetuy i Felicyty (7 III), św. Justyna (1 VI), św. Cypriana (16 IX);

– Święty pisze o innym sobie współczesnym świętym. Przykładem jest tutaj Żywot św. Antoniego (17 I) napisany przez św. Atanazego, świadectwo św. Augustyna złożone w Wyznaniach na cześć matki św. Moniki (27 VIII), Traktakt o dziewicach dedykowany św. Agnieszce (21 I) napisany przez św. Ambrożego;

– Teksty patrystyczne, które jakkolwiek nie odnoszą się wprost do życiorysu danej osoby, podkreślają jednak charyzmat świętości typowy dla danego świętego czy nawet nawiązują do *specificum* epoki, w której żył dany święty. Przykładem służą takie teksty, jak Traktakt przeciw Faustusowi św. Augustyna przeznaczony na dzień św. Damazego, papieża (11 XII). Czytanie to mówi o oddawaniu czci męczennikom, gdyż św. Damazy odznaczał się szerzeniem kultu świętych męczenników (IV wiek). W tym samym „literackim” gatunku jest Traktakt o dziewictwie św. Ambrożego dedykowany św. Łucji, dziewicy męczennicy (13 XII). Natomiast w dzień św. Sylwestra papieża (31 XII), który rządził za panowania Konstantyna Wielkiego (IV wiek), czytamy tekst z Historii Kościoła Euzebiusza, biskupa Cezarei, o znaczeniu pokoju w życiu Kościoła w epoce konstantyńskiej;

– Homilie i pisma papieskie. Dla św. Męczenników Karola Lwangi i towarzyszy (3 VI) jako czytanie hagiograficzne dobrano wyimek z homilii papieża Pawła VI w dniu kanonizacji tychże męczenników z Ugandy. Na wspomnienie św. Marii Goretti (5 VII), dziewicy i męczennicy, znajdujemy homilię papieża Piusa XII wygłoszoną w dniu jej kanonizacji. Homilia Jana XXIII papieża wygłoszona w czasie kanonizacji św. Marcina de Porres (3 XI) stanowi zarazem czytanie historyczne w jego *officium*. Perykopa z listu apostołskiego *Egregiae virtutis* papieża Jana Pawła II przeznaczona jest na święto patronów Europy Cyryla i Metodego

(14 II). W dniu św. Jozafata biskupa i męczennika (12 XI) czytamy urywek z encykliki papieża Piusa XI *Ecclesiam Dei*.

– Dokumenty Soboru Watykańskiego II (w sumie aż siedmiokrotnie według H. Sobeczki zastosowane) służą również jako czytania hagiograficzne. Oto kilka przykładów: na wspomnienie św. Oskara, biskupa (3 II), podany jest dekret *Ad gentes* (art. 23–24); na wspomnienie św. Małgorzaty Szkockiej (16 XI) przewidziano konst. *Gaudium et spes* (art. 48) z motywem o świętości małżeństwa i rodziny. Również *proprium Poloniae* korzysta z powyższej kategorii tekstów, np. na wspomnienie bł. Bogumiła (10 VI) użyto perykopy z dekretu *Ad gentes* (art. 38) nakazującej „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody”; podobną metodę redakcyjną zastosowano we wspomnieniu bł. Rafała Kalinowskiego, z konst. *Lumen Gentium* wybrano bowiem urywek (art. 43 i 44) przypominający, że rady ewangeliczne są darem Bożym.

Cztery zaledwie czytania odbiegają od powyższych „literackich” kategorii lektur hagiograficznych. Są one bowiem kompilacją z różnych źródeł historycznie pewnych, aby ukazać figurę wybitnego świętego, którego osobowość przemawia także do współczesnego czytelnika³⁴.

Zamiast zakończenia można pokusić się o sumaryczne stwierdzenie, że nowy katalog czytań hagiograficznych zawarty w księdze *Liturgia horarum*, owoc długoletnich prac redakcyjnych Grupy studyjnej nr 6 i nie tylko, dostarczył współczesnemu użytkownikowi tejże księgi dużo rzetelnego, ambitnego, twórczego i inspirującego pokarmu duchowego.

Gniezno

JERZY STEFAŃSKI

Słowa kluczowe

Brewiarz rzymski, Liturgia godzin, redakcja, hagiografia

³⁴ Zob. A. Amore, *Le letture*, dz. cyt., s. 239.

Summary

The primacy of the historicity of hagiographic readings in the book of the *Liturgy of the Hours*. Editorial issues

Nine groups, the largest number for any one liturgical book, were established among those in the first series for the reform of Roman Office, or “Breviary,” as it was designated. These groups, numbered as designed in the general plan, were Group 1, the calendar; Group 2, revision of the Psalter; Group 3, distribution of the psalms; Group 4, biblical readings of the Office; Group 5, patristic readings; Group 6, hagiographic readings; Group 7, hymns; Group 8, chants of the Office; Group 9, general structure of the Divine Office. Both members and relators of Group 6 approved six principles to govern the selection of hagiographic readings. The principles, as presented by Fr. Agostino Amore, relator of Group 6, were the following: (1) Legends are to be expunged altogether; (2) true “acts” are to be used if available; (3) if acts are not available, an exposition from the Fathers regarding the saint will be used, or (4) a writing of the saint, if available, will be presented; (5) for saints of the Middle Ages or of modern times, a new reading, historically true and spirituality profitable, will be provided; and (6) at the beginning of a reading, in the manner of a rubric and as related to the reading, will be put some chronological and biographical elements regarding the saint.

Keywords

Breviary, Liturgy of the Hours, editing, hagiography

